

Janez Kopač, direktor, i Dirk Buschle, zamenik direktora Sekretarijata Energetske zajednice

U junu 2018. godine Sekretarijat je objavio Wachau Manifest, kao poziv za buđenje ugovornih strana Energetske zajednice da slede put dekarbonizacije energetske sektora EU i pripreme se za višestruke promene i izazove koje bi ova druga tranzicija mogla zahtevati. Ovi izazovi su još veći imajući u vidu da prva tranzicija Energetske zajednice, koja je trebalo da transformiše postsocijalističke zemlje u otvorena i integrisana tržišta, ostaje nedovršena.

Godinu dana kasnije, jaz između politike sve ambicioznije dekarbonizacije u EU i nedostatka ambicija u većini ugovornih strane, postao je još veći. Međutim, što je još značajnije, on pretilo da potkopa budućnost Energetske Zajednice kao alata za energetske i klimatske integracije. Da podsetimo, Energetska Zajednica je stvorena 2005. godine, kao mehanizam za integraciju u panevropsko energetske tržište, zasnovan na istom pravnom okviru za EU i zemlje koje nisu članice EU. Od svog osnivanja, Energetska zajednica je usmerena na povećanje kongruencije: ugovorne strane su se obavezale da slede pravila EU o reformi tržišta električne energije i gasa, zaštiti životne sredine od zagađenja i drugih negativnih uticaja proizvodnje energije, unapređenju energetske efikasnosti i primeni obnovljivih izvora energije.

Najočitiji jaz u ugovornim stranama predstavlja odsustvo ciljeva za smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte. Kao posledica, energetske sektori ugovornih strana, u kojima dominira proizvodnja električne energije iz uglja, ne plaćaju za emisije ugljenika, da ne govorimo o učešću u glavnom instrumentu za borbu protiv klimatskih promena, Šemi trgovine emisijama (ETS).

Nedostatak cene ugljenika rezultira konkurentnom prednost za ugovorne strane, koje izvoze jeftinu električne energije i realizuju investicije koje ne poštuju evropske standarde za emisije gasova sa efektom staklene bašte. Sa cenama emisija CO₂, koje su prošle godine iznosile blizu 30 evra po toni, čak i zastareli kapaciteti na uglj su i dalje profitabilni.

Naše iskustvo govori da su i investicije u nove elektrane na uglj takođe u suprotnosti sa evropskim pravilima o državnoj pomoći. Ulaganje u uglj u ugovornim stranama, uglavnom u nove elektrane na uglj, često ima finansijsku podršku trećih zemalja, kao što je Kina, pod uslovima koja nisu u skladu sa evropskim pravilima.

U zaista začaranom krugu, ova nejednakost podstiče unutrašnje protivljenje zatvaranju čak i najstarijih elektrana i dubljim tržišnim reformama (kao nastavak statusa kvo, koji omogućava nesmetani profit na tržištu električne energije). To takođe pruža argumente za

kritiku dalje integracije ugovornih strana u interno tržište.

Jasno je da takva situacija ne može trajati večno. U jednom trenutku, bilo kao deo pristupnih pregovora, potencijalne akcije država članica zbog neloyalne konkurencije ili akcije civilnog društva, pritisak će primorati ugovorne strane da zaustave subvencije za ugalj i uvedu cene ugljenika. Što kasnije do ovoga dođe, biće više promašenih investicije i uslediće veći šok za energetske sektore u zemljama koje su pogođene, kao kao i njihove kupce.

Da bi se izbegli takvi šokovi i štetne posledice, vreme je za akciju, kako ugovornih strana, tako i Evropske unije. Ova akcija treba da bude dobro dozirana i postepena, kako bi se izbegli šokovi.

Predložemo nekoliko koraka za ulazak u diskusiju o energetskej tranziciji:

-Usvajanje sveobuhvatnih ciljeva dekarbonizacije za 2030. godinu (energetska efikasnost, obnovljivi izvori i emisije gasova sa efektom staklene bašte), kao i uključivanje paketa čiste energije;

-Usvajanje novog pristupa tekućoj reformi tržišta električne energije i procesu integracije. Ni mehanizam izvršenja Energetske zajednice, ni akcije predložene u regionalnim šemama, kao što je CESEC ili VB6 proces, nisu rezultirale procesom integracije regionalnog tržišta. Nacionalni energetske i klimatske planovi, koji su trenutno u pripremi, mogu jednostavno da se prošire na oblast reforme tržišta energije i prekogranične integracije. Na nivou projekata, studije izvodljivosti za sve nove proizvodne i infrastrukturne projekti trebale bi jasno navesti količinu gasova sa efektom staklene bašte i realna cenu ugljenika, pokrivajući čitav radni vek elektrane;

-Postepeno ukidanje subvencija za karbonska goriva i obustavljanje nedozvoljene državne pomoći u u sektoru uglja;

-Jačanje mehanizma izvršenja Energetske zajednice. Sekretarijatu treba dati slična ovlašćenja koja ima Evropska komisija. Ovo može obuhvatiti pristup evropskim sudovima;

-Uvođenje umerene cene ugljenika u svim ugovornim stranama. Kao minimum, profit energetske kompanije koje prodaju na tržištima podložnim cenama ugljenika/ETS, trebao bi biti oporezovan. Porez bi se mogao postepeno podizati;

-Uspostavljanje okruglih stolova sa zainteresovanim stranama, na kojima bi se razgovaralo o rasporedu i mapi puta za ukidanje uglja u ugovornim stranama. Nacionalne platforme bi trebale uključiti sve zainteresovane strane, kao što su sindikati, gradonačelnici iz regiona uglja, ministarstva nadležna za finansije, energetiku i životnu sredinu, rudarske kompanije, vlasnike toplana, civilno društvo, itd;

-Trenutna implementacija podrške obnovljivim izvorima energije zasnovana na aukcijama.

Tri ugovorne strane koje su u najvećoj meri zavisne od uglja (Bosna i Hercegovina, Kosovo*, Srbija) pružaju otpor napuštanju neefikasnog režima feed-in tarifa;

-Ugovorne strane bi trebale biti uključene u platformu EU za razvoj obnovljive energije, u skladu sa novom Direktivom o obnovljivim izvorima energije, što će im omogućiti da učestvuju u trgovini kvotama za obnovljivu energiju između ugovornih strana i država članica, pored bilateralnih sporazuma o saradnji. Ugovorne strane trebale bi takođe da imaju koristi od budućih finansijskih instrumenata na nivou EU, koji mogu pomoći da se smanje troškovi kapitala za projekte obnovljivih izvora energije;

-Korišćenje uspavanog potencijala lokalnih i malih inovacija u tranziciji Energetske zajednice, trebalo bi da bude podržani od strane fondova koji omogućava inovativna istraživanja i start-apove u oblasti energije i klimatske tehnologija, upotrebe tehnologije ili usluga (uključujući digitalne), koje mogu dovesti do otvaranja novih održivih radnih mesta; i

-Proizvodnja balansne energije, uz zaštitu životne sredine, posebno je bitna u oblasti hidroenergetskih investicija. Nepotpuna ekološka pravila i prakse doprinele su neodrživim hidroenergetskim investicijama u ugovornim stranama. Uravnotežen pristup bi mogao biti olakšan putem bilateralnih ili regionalnih sporazuma o korišćenju hidroenergetskog potencijala.

Pre godinu dana, zaključili smo da ugovorne strane imaju potencijal da budu pobednice, a ne gubitnice u energetskej tranziciji. Ovo još uvek važi, ali došlo je vreme za akciju. S obzirom na zainteresovanost nekih ugovornih strana za zadržavanje statusa kvo, potrebni su jasni signali Evropske unija i drugih partnera da se očekuju suštinske promene koje se neophodne u reformi energetske sistema. Takođe, potrebna su dodatna finansijska sredstva podrške u njihovom sprovođenju. Zajedno sa starim i novim partnerima iz vlasti, donatora i civilnog društva, Sekretarijat Energetske zajednice je preman da podrži i vodi ovaj proces.